

УДК 378.57.41

ПРОЦЕС ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ЯК СУТНІСНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

ІВАН ЧОРНОМОРДЕНКО,*доктор філософських наук, професор Київського національного університету будівництва і архітектури***ТЕТЯНА ЦОЙ,***аспірантка кафедри філософії Київського національного університету будівництва і архітектури*

У публікації осмислюються процеси екологізації в трансформації суспільства. Відстежуються шляхи й напрямки подолання екологічних проблем засобами інформаційних технологій та аналізується роль екологічного знання й пізнання у формуванні нового типу суспільства.

Ключові слова: інформація, інформаційні технології, трансформація, інформаційне суспільство, екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічний імператив, екологічні знання.

Постановка проблеми. Генерація знання, його використання, зберігання та передача наступним поколінням завжди були змістом свідомої діяльності людства, що формували його соціальну пам'ять. Будь-яке суспільство розвивалося та функціонувало на засадах створеної та здобутої інформації. У цьому смислі вся попередня історія цивілізації була інформаційною за своїм змістом.

Сучасний стан розвитку цивілізації є підготовчим етапом для переходу людства до вищої фази свого буття - інформаційного суспільства, де інформація стає стратегічним ресурсом [1], що визначає духовний та економічний потенціал людства. Бажаний рівень розвитку світової спільноти, на наш погляд, стане можливим лише за умови, якщо людство дотримуватиметься сутнісної складової - екологічного імперативу.

Науково-технічний прогрес спричинив залежність наявної форми буття від людської діяльності. Стає дедалі зрозумілішим, що "... зростання людської могутності затьмарює власною престижністю все, що складає сутність повноцінної людини, ... а це зростання супроводжується зниженням поняття про себе і власне буття" [2, с. 18]. Тому питання наразі ставиться не про те, як змінити людину, але про те, як, за висловом А. Печчеї, жити, не гублячи самого себе. Як жити, не винищуючи природу? Як жити так, щоб зберегти минуле? Як жити, щоб не вступати в конфлікт із іншими спільнотами? [3].

Аналіз досліджень і публікацій. Існує певна кількість базових теорій інформаційного суспільства, авторами яких є Д. Белл, З. Бжезинський, М. Кастельс, Й. Масуда, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма та інші. Значний внесок у розробку теорій і моделей інфор-

маційного суспільства зробили російські науковці: І. Алексєєва, М. Моїсєєв, І. Панарін, А. Ракітов, В. Стьопін. В Україні проблему суспільної інформатизації та інформації розробляють у своїх різнопланових дослідженнях В. Андрущенко, І. Бойченко, Н. Джинчарадзе, В. Лях, І. Надольний, В. Рижко та інші, а також учені-філософи, які безпосередньо відстежують проблеми екології, - В. С. Крисаченко, М. М. Кисельов, Ф. М. Канак, Т. В. Гардашук, М. І. Хилько, А. В. Толстоухов, Л. І. Юрченко.

Метою статті є визначення сутнісних рис нового історичного етапу розвитку інформаційного суспільства, екологізації осмислення шляхів та напрямків вирішення екологічних проблем засобами інноваційних технологій; з'ясування ролі екологічного знання в процесі формування майбутнього суспільного устрою.

Виклад основного матеріалу. Теорія інформаційного суспільства - важливий елемент сучасної теорії суспільного процесу, вона розкриває об'єктивну тенденцію переходу людства до інформаційного розвитку, визначає гуманістичний вимір технологічного прогресу. Її поява в 60-х роках минулого сторіччя зумовила суспільну полеміку щодо сутності та ролі новітніх технологічних перетворень. Проте впродовж останніх десятиліть стрімкий розвиток і поширення інформаційно-комунікаційних технологій, а також збільшення обсягів інформації створили належне підґрунтя для сприйняття нового устрою суспільства саме в практичному контексті.

Західні соціологи, яким від самого початку належав пріоритет у розробці теорії інформаційного суспільства, називали становлення майбутнього соціального устрою по-різному: "посткапіталістичним", "постмодерним", "постцивілізаційним" тощо.

№ 4 (95) червень 2009 р.

У концептуальному плані до традиційної для теорії постіндустріалізму економічної складової додається ще один критерій - інформаційний, що стає системоформуючим в інформаційному суспільстві.

Інформація набуває значення ключового фактора виробництва, що перевищує за значенням усі види матеріального виробництва, зокрема виробництво енергії та послуг.

Середина ХХ сторіччя пов'язана з дослідженням сутності й природи інформації. Інформація в системі суб'єкт-суб'єктних відносин стає особливою реальністю, особливим предметом буття і пізнання. Більше того, знання та інформації приписується роль основного агента в соціальних змінах сучасного західного суспільства. "Інтелектуальні технології" відкривають широкі можливості в пошуках оптимальних прийомів та методів раціонально-технічних рішень різнобічних проблем, впровадження засад своєрідної соціальної інженерії для вирішення комплексних питань соціального планування та прогнозування, але на сьогодні, як не прикро, мало приділяється уваги формуванню екологічної свідомості, екологічного мислення та їх ролі в трансформації існуючого суспільства.

Теоретичне обґрунтування розвитку інформаційного соціального устрою значно відстає від практичних потреб, що розвиваються швидкими темпами, але навіть у теоретичних розробках не акцентується увага на екологічній складовій.

На думку українського вченого М. Скалацького, поняття інформаційного суспільства можна визначити щонайменше трьома способами.

По-перше, можна подати перелік характеристик, які властиві цьому типові суспільства, наприклад:

- створені значні інформаційні ресурси, виробництво, збереження, поширення і передача як аудіовізуальної продукції, так і ділової й освітньої інформації стають найважливішою частиною економіки;

- сформувалася інформаційна індустрія, що включила в себе комп'ютерну й телекомунікаційну промисловість, розроблювачів аудіовізуального й програмного забезпечення, виробників елементної бази та побутової електроніки, мультимедійну промисловість;

- громадяни мають технічні та правові можливості доступу до різноманітних джерел інформації.

Список цих характеристик можна продовжувати, залежно від глибини розуміння суті інформаційного суспільства. Повного і вичерпного переліку досягти неможливо, оскільки життя буде постійно вносити свої корективи.

По-друге, проаналізувати еволюцію суспільного розвитку, указавши, що інформаційне суспільство - це наступний етап в історичному поступі людства по ланцюгу "аграрне - індустріальне - постіндустріальне" суспільство, пов'язати становлення інформаційного суспільства з реалізацією концепції стійкого розвитку або з ідеєю В. І. Вернадського про ноосферу.

По-третє, визначити інформаційне суспільство як наявний сьогодні етап розвитку людства, на якому домінуючим об'єктом виробництва й споживання є інформаційні продукти та послуги [4, с. 116-117].

У будь-якому разі процес інформаційних перетворень у світі є незворотним, і нині створюється нова карта світу - інформаційна, що відбиває стан

цієї сфери в кожному регіоні. Отже, з початку ІІІ тисячоліття соціальний світ чітко стверджується у своєму усвідомленні необхідності переходу до нового стану. "Інформаційне суспільство дійсно стоїть на порозі нашої історії, і від того, як люди зможуть його зрозуміти й інтерпретувати, залежить характер нової цивілізації. Багато чого про нього нам ще необхідно буде зрозуміти, але одне, напевно, уже можна стверджувати: інформаційне суспільство не зможе утвердитися на планеті саме по собі, без цілеспрямованого впливу людини" [5, с. 428].

Оскільки становлення інформаційного суспільства відбувається на тлі екологічних негараздів, спричинених антропогенним тиском на природу, необхідно, щоб екологічні цінності стали пріоритетними у формуванні інформаційного суспільства, тобто набули ідейного значення у взаємодії "нового" суспільства з природою. Це визначить долю нинішньої цивілізації та людини як біологічного виду.

Вирішення екологічних проблем у більшості науковців пов'язується з формуванням екологічної культури й, зокрема, екологічного світогляду людини ХХІ сторіччя. І в цьому важливу роль відіграють інформаційні технології, оскільки саме вони дають можливість глобально впливати на суспільну свідомість. Завдяки їм суто теоретична наука (екологія) набуває реального та практичного змісту, стає фоном повсякденного життя людей. Інакше кажучи, засоби масової інформації забезпечують "колір і звук" екологічним проблемам.

За своїми характеристиками інформаційні технології не просто втілюють найвищі досягнення людського інтелекту, але є фактично найактивнішим та найвпливовішим фактором перетворення духовного простору особи та суспільства. Найбільш ґрунтовні зміни в способі життя та мислення відбуваються саме під їхнім впливом, і, як результат, людське суспільство набуває ознак інформаційного.

Цифрова революція, на нашу думку, здатна перетворити основи людської цивілізації, сформувати глобальну, всепланетну людську спільноту, основою існування якої буде знання про гармонійні відносини між людиною та природою. Тому наразі є актуальною думка про розвиток екології як однієї зі світоглядних парадигм. Разом із тим, будь-яка нова парадигма людської діяльності потребує істотних змін у тій системі світоглядних цінностей, яка визначає цю діяльність. Екологія стає сутнісною компонентою нового цілісного погляду на світ. Його найціннішою складовою є сама ідея про універсум, у якому може бути сформована гармонійна система взаємовідносин людини і природи, екологічно доцільна поведінка особистості згідно з принципами етики відповідальності, коеволюції існування у світі.

Оскільки впродовж історії метою усієї діяльності людини, зокрема наукової, було розкриття таємниць природи, приборкання і підпорядкування, заволодіння нею та задоволення своїх різноманітних і постійно зростаючих потреб, то наука, особливо в другій половині ХХ сторіччя, виступала засобом підкорення людиною всіх природних сил і ресурсів, які вважалися невичерпними, а права людини на володіння й розпорядження ними - необмеженими. У сучасних умовах загострення екологічної кризи вимагає перегляду системи взаємовідносин "людина-природа", маючи на меті використання нау-

кових досягнень (інноваційних технологій), акцентуючи увагу не на завоюванні природи, а на мінімізації впливу на навколишнє природне середовище. Перш за все, необхідно змінити вектор наукового пізнання зі спрямування на те, щоб відібрати в природи її багатства, на пошуки шляхів збереження навколишнього середовища та встановлення "меж" дозволеного з точки зору припустимих стратегічних інтересів країн і долі майбутніх поколінь. Від того, наскільки стане можливим така екологічна налаштованість майбутнього суспільства, і залежить його доля.

Вагому роль у розумінні інформаційного аспекту екологічної проблематики відіграє питання вільного доступу людей до користування екологічною інформацією, а також забезпечення її "чистоти" та об'єктивності. Попри те, що ми маємо конституційне право на достеменну інформацію про стан довкілля та відшкодування збитків, які завдаються здоров'ю чи майну громадян, на практиці це право ще дотепер не реалізується.

Екологічність інформації залежить від взаємодій людини з інформаційною системою, із соціальним та культурним середовищем, від прямих та опосередкованих впливів інформаційної діяльності на духовне та психічне здоров'я людини. Принципи екологічності інформації знаходять відображення в охороні морального здоров'я людини, сприяють збереженню та відновленню елементів її духовного середовища. Це створює інформаційну картину нових моральних цінностей, зокрема турботливого ставлення до середовища, у якому проходить буття людини. Тому розвиток саме інформаційного аспекту екологічної тематики суттєво збільшує масиви інформації, яку необхідно передавати, опрацьовувати, зберігати й використовувати для створення системи гармонійних відносин людини та природи.

Однією з найбільш глобальних проблем на сьогодні є проблема війни і миру. Але не менш болючою та нагальною є тема екологічна та пов'язана з нею низка природно-економічних проблем, про які необхідно інформувати суспільство. У цьому контексті на перший план виходить проблема скінченності природних ресурсів, завдяки експлуатації яких відбувається розвиток цивілізації. Вагомість цієї обставини обґрунтовується історичним оптимізмом людської цивілізації, вірою в безмежність суспільного прогресу, що спиралася на тезу безмежності ресурсів природи. Зрозуміло, що об'єктивний розрахунок ліміту практичної діяльності людини на планеті Земля без інформаційного забезпечення занадто складна справа, особливо якщо йдеться про планетарні масштаби.

Людина у своєму історичному розвитку майже завжди приймала рішення за умов неповної інформації та досить часто в процесі реалізації своїх проєктів стикалася з негативними наслідками, що супроводжували реалізацію її задумів. На думку російського еколога М. Ф. Реймерса, який, формулюючи принцип "неповноти інформації" (принцип невизначеності), зауважив, що в процес людської діяльності з перетворення природи й узагалі будь-яких акцій у природокористуванні завжди відчувається дефіцит інформації для апріорного судження стосовно всіх можливих результатів і наслідків цих акцій, особливо в далекій перспективі [6]. Отже, сьогодні вкрай необхідне усвідомлення того, що

величезні можливості сучасних нанотехнологій мають осмислюватись і в першу чергу гарантувати суспільству безпеку від можливих негативних наслідків їх реалізації.

У цьому контексті доречним буде наголосити на відповідальності вчених, цілі яких ґрунтуються на добрих намірах, а результати часто завдають шкоди. Нерідко технічні нововведення, що базуються на досягненнях науки, погіршують екологічну ситуацію. Виникає проблема співвідношення знання й етики. Отже, моральний бік науки, незалежно від його національного, державного, релігійного чи філософського вияву, має стати для вченого засадничо важливим.

Особливо це матиме місце в інформаційному суспільстві, де інформація стає стратегічним ресурсом, якість знань, що генеруються та поширюються, набуває ще більш вагомого, навіть, можна сказати, визначального значення.

Таким чином, ціннісна орієнтація науки на засадах сучасної екологічної культури потребує не розриву теорії з практикою, науки з виробництвом, а більшої зваженості науки як "чистої", так і прикладної, оскільки між ідеальним світом науки й реальністю технічного втілення є, крім подібності, глибокі відмінності. Більше того, дистанція між передбачуваним і справжнім ризиком від застосування нової технології стає дедалі значнішою, і це розходження тим більше, чим вищий добробут суспільства [7, с. 158].

Ураховуючи існування й функціонування глобального інформаційного простору - простору без кордонів, що характеризують інформаційну епоху, маємо розраховувати на сприяння поширенню екологічного знання, що "втрачає свій місцево-обмежений характер, відбувається детериторізація його виробництва" [8, с. 46].

Слід зазначити, що система глобальної Мережі надає можливості планетарного екологічного не лише дослідження, але й управління. Створення глобального інформаційного простору вимагає укладання міжнародних домовленостей щодо впровадження системи контролю за супутниками зв'язку; заснування міжнародного інформаційного фонду для формування конкретної програми покращення екологічного стану планети. Загалом, концепція глобальних та локальних електронних інформаційних мереж є екологічною за своєю суттю, хоча ще мало дослідженою.

Висновки

Історичний розвиток цивілізації та буття людини в сучасних умовах набуває нового наповнення і звучання. Світове співтовариство заради власного добробуту та процвітання має піклуватися не лише про розвиток науки та інноваційних технологій, але й про формування особистості з високим рівнем мислення, зокрема екологічного, яке має узгоджуватися з екологічним імперативом.

Співіснування екології та технології в інформаційному суспільстві можливе лише за умови вирішення питання екологічності інформаційних та телекомунікаційних технологій та технологічності, або "інформаційності" екологічних потреб. Саме поєднання процесів інформатизації та екологізації сучасного суспільства має привести до формування єдиної інформаційно-екологічної цивілізації.

Вагому роль у такому поєднанні відіграє актуа-

лізація сучасних екологічних проблем у системі наукового знання. Екологічні ідеї суттєво впливають на трансформацію загальних стандартів не лише наукового пізнання, метою якого є створення нових засобів впливу на природу, але й на трансформацію цих стандартів щодо охорони довкілля, створюючи таким чином систему гармонійних відносин між людиною і природою.

Одним зі шляхів гармонізації відносин у системі "людина-природа" є формування екологічної свідомості, екологічного знання, що має сприяти осмисленню екологічних потреб, взаємовідносин людини й природного середовища в межах не лише науково-технічної діяльності, а й у духовній сфері. Тому інформаційні та телекомунікаційні технології, включивши в себе екологію як гуманну підвалину розвитку, здатні перетворити ідею інформаційного суспільства на реально існуюче інформаційне суспільство, в якому існування людства не буде суперечити існуванню природи, а отже, і самому собі.

Таким чином, ідеться не лише про інформаційне суспільство як наступну форму життєдіяльності суспільства, але про таке суспільство, яке має стати не тільки інформаційним, але й екологічним, тобто таким, у якому доречним буде говорити, що це суспільство - суспільство нового типу. Саме тому творення інформаційного, екологічного суспільства, на нашу думку, правомірно розглядати не просто як черговий етап життєдіяльності людства, але і як якісно новий етап прямування людства до його ноосферного стану, стану високого рівня гуманізму, де людина в ієрархії загальнолюдських базових цінностей посідатиме чільне місце, усвідомлюючи при цьому, що вона є частиною природи, без якої її існування є неможливим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кушерець В. І. Знання як стратегічний ресурс суспільних трансформацій / В. І. Кушерець. - К. : Знання України, 2004. - С. 5-55.
2. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас. - К. : Лібра, 2001. - С. 18.
3. Печчеї А. Человеческие качества / А. Печчеї. - М. : Прогресс, 1980. - 302 с.
4. Скалацький В. М. Критерії визначення інформаційного суспільства / В. М. Скалацький // Філософські проблеми гуманітарних наук. - 2004. - № 1-2. - С. 116-117.
5. Моисеев Н. Информационное общество: возможность и реальность / Н. Моисеев // Информационное общество. М. : АСТ, 2004. - С. 428.
6. Реймерс Н. Ф. Экология. Теория, законы, правила, принципы и гипотезы / Н. Ф. Реймерс. - М. : Журнал Россия молодая, 1994. - 367 с.
7. Юрченко Л. І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки: [монографія] / Л. І. Юрченко. - К. : Вид. ПАРПАН, 2008. - С. 158.
8. Яницкий О. Н. Экологическая культура: очерки взаимодействия науки и практики / О. Н. Яницкий. - М. : Наука, 2007. - С. 46.
9. Информационное общество : Сб. - М. : ООО "Издательство АСТ", 2004. - 507 с.
10. Кисельов М. М. Екологічні виміри глобалізації: [монографія] / М. М. Кисельов, Т. В. Гардашук, К. Є. Зарубицький. - К. : ПАРАПАН, 2006. - 260 с.
11. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. - К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. - 200 с.

I. Chornomordenko, T. Tsoi

ECOLOGIZATION PROCESS AS ESSENTIAL ELEMENT OF SOCIETY TRANSFORMATION

The article is devoted to understanding the processes of ecologization in a society transformation. Ways and directions of ecological problems overcoming by means of information technologies are examined likewise ecological knowledge and learning in formation a new type of society.

Keywords: information, information technology, transformation, information society, ecological awareness, ecological mentality, ecological imperative, ecological knowledge

© І. Чорноморденко, Т. Цой
Надійшла до редакції 24.04.2009